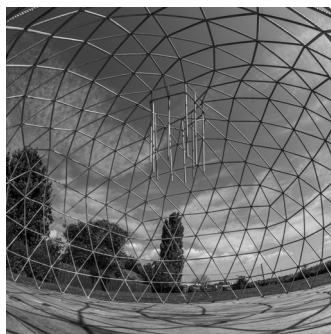

TAMÁS DÉNES

A KOMMENT AZ IDŐ MOCSKA

Kiindulópont

■ A tanulmányom címe tulajdonképpen egy internetes beszélgetésből kiemelt idézet, amely György Péter magyarországi esztéta és média-kritikus nevéhez kapcsolható.¹ A beszélgetésben György Péter, egy internetes kommenthez hasonlóan, tömören, metaforikusan, sőt nehezen értelmezhetően fogalmazza meg az internetes kommenteléssel kapcsolatos álláspontját, amely megfogalmazás mégis rendelkezik egy felfedő potenciállal, azt sejteti, hogy ha megértjük, többet megtudhatunk az interneten zajló kommunikáció természetéről. Ugyanakkor a „mocskok” minősítés számos, az internettel kapcsolatos negatív minősítést felidéz, azokat az elsősorban a morális pánik alakjában megjelenő véleményeket, amelyek az internet megjelenése óta megosztják a közbeszédet. „Az internet mint a kultúra szemétkerakó helye” – íme egy a címhez hasonló megfogalmazás, amely szélsőségesége ellenére számos változatban előfordul az internet természetével kapcsolatos diskurzusokban. A tanulmány írójának, noha nem osztja ezt a szélsőséges véleményt, lelkes komment-olvasó lévén korán szembesülnie kellett az internetes kommentfolyamok végletes természetével. Ezeket a beírásokat, véleménycseréket ugyanis gyakran az elhamarkodottság, személyeskedés, az észszerűség határán könnyen túllépő konfliktusosság jellemzi, ahogyan a megbélyegzés, felcímkezés, megalázás szintén része az egymás után rapszodikusán következő kom-

...milyen tényezőknek tudható be a társadalmi vita torzulása a nyilvánosságnak a kommentálás által megnyitott új tereiben?

mentek tartalmának. Nem mintha a józan vitára, sőt a belső moderálásra, önkorrekcióna utaló megnyilvánulások nem lennének jelen az ide kapcsolható felületeken. Azonban természetesen elsősorban a szubjektív benyomás, amely egybe-vág számos hasonló meglátással (például a György Péterével), azt mutatja, hogy az elhamarkodottság, az öncélú konfliktusosság van túlsúlyban, amelynek jelenléte és mértéke mindenképpen magyarázatot kér. Az irányadó kérdés a következő: milyen tényezőknek tudható be a társadalmi vita torzulása a nyilvánosság-nak a kommentálás által megnyitott új tereiben?

Lehetne azt válaszolni, hogy a párbeszéd, a vita torzulásai tulajdonképpen minden emberi interakcióban jelen vannak. Mégis előfeltevésként meg lehet fogalmazni, hogy az internetes környezet által biztosított kommunikációs csator-na vagy – egy elsősorban McLuhann által meghonosított kifejezéssel élve – *ma-ga a médium* a felelős ezekért a torzulásokért. Ha nem is közvetlen előidézője, ami túlságosan szűk, egyirányúan determinista álláspont lenne, de mindenkép-pen katalizátora ezeknek a folyamatoknak. Azért, hogy ezt az előfeltevést igazol-ni lehessen, a médium természetét kell elemzés, vizsgálat alá vetni. Ehhez azon-ban egy meghatározott szempontrendszerre van szükség, amit a következőkben próbálok meg kialakítani.

Kontextus

■ Nem egy egyértelmű dolog megtalálni azt az elméleti keretrendszert, amelyen belül elhelyezhető a kommentálás lehetősége. Kommunikációelméleti, szocioló-giai, nyelvészeti, antropológiai megközelítések mind helyénvalónak tűnnek a kommentálás lényegének megértése szempontjából. Mégis számos tényező, jel-legzetesség utal arra, hogy a „társadalmi nyilvánosság” sokat vitatott, bírált habermasi fogalma irányadó lehet ebben a vonatkozásban. A „nyilvánosság” ki-fejezés jelentése magába foglalja a közösséget, az állampolgárságot, a nem ma-gánjellegű, mindenki számára hozzáférhető és megfigyelhető dolgokat. Számos szerző tekint úgy az internetre mint egy olyan helyre, amely a társadalmi nyil-vánosság megújulásának lehetőségét hordozza. Az internet teret tud adni arra, hogy kevésbé ismert személyek, csoportok nyilvánosságot nyerhessenek, ezzel átalakítsák a közügyeket. Tulajdonképpen már a kezdetektől két polarizálódó ál-láspont alakult ki az internetnek a társadalmi nyilvánosság „szerkezetváltozásá-ra” gyakorolt hatásával kapcsolatban:

1. Egyes elvárások szerint az internet hozzájárul a társadalmi nyilvánosság radikális demokratizálódásához.

2. Mások szerint az internet nem garantálhatja a nyilvánosság megújítását, mivel fragmentált, értelmetlen, indulatos vitákat gerjeszt, növeli a közélet szét-töredezettségét.

Különben a második állásponthoz csatlakozik maga Habermas is, aki szerint az internet gyengíti a hagyományos médiumok teljesítményeit, mivel az online világban az értelmiségiek megnyilvánulásai – akikre Habermas mint a nyilván-osság irányadóira tekint – elveszítik fókuszteremtő erejüket.²

A fenti álláspontok polarizációja köszön vissza Zizi Papacharissi *A virtuális szféra – Az internet mint a társadalmi nyilvánosság tere* című tanulmányában is.³ Papacharissi tanulmányában a *nyilvános tér* és a *nyilvános szféra* megkülönböz-tetését vezeti be, amelyek között egy minőségi ugrás létezik. Nyilvános térként tekinteni az internetre azt jelenti, hogy egy külsődleges környezetként írjuk le,

amely csak egy újabb lehetőséget, felületet, fórumot képez a vitákhoz. Ehhez képest, ha az internet nyilvános szférának bizonyulna, azt jelentené, hogy olyan viták kibontakozását segítené elő, amelyek erősítenék a társadalmi nyilvánosság kibontakozását. Papacharissi véleménye szerint az internet nyilvános teret jelent, azonban még nem alakult át nyilvános szférává. Ezt az átalakulást számos tényező hátráltatja, amelyek közül ő kiemeli az információ-hozzáférés korlátozottságát, az internet fragmentáltságát, az interneten is hódító elüzletiesedés veszélyeit. Ehhez hasonló szkeptikus álláspontot fogalmaz meg Pogonyi Szabolcs is a *Digitális demokrácia vagy kiberbalkán?* című tanulmányában.⁴ Véleménye szerint nyilvános racionális viták nélküli társadalomból az internet megjelenésével sem lesz digitális deliberatív demokrácia.

Hogyha mélyebb összefüggéseiben vizsgáljuk az internet nyilvánosságteremtő potenciálját, a fenti megkülönböztetések alapjánál ott találjuk a „vita” kulcskifejezését. A társadalmi nyilvánosság demokratizálódásának elvárása, a nyilvános szféraként értelmezett internetnek a gondolata azt feltételezi, hogy a vita minél több résztvevőre kiterjeszthető, illetve megfelel fogalmának, vélemények ütköztetését és cseréjét foglalja magába. Ezért lehet előfeltévekként megfogalmazni: ahhoz, hogy a kommentelés hozzájáruljon a társadalmi nyilvánosság kiszélesedéséhez, meg kell feleljen a *racionális vita* követelményeinek. A következőkben tehát azt a kérdést kell megválaszolni, hogy mennyire beszélhetünk vitáról a fórumok, blogok, kommentkörnyezetek esetében.

Vitafeltételek

■ A vita elsősorban konfliktusos szituációt jelent, amelynek során nézetek, álláspontok, érdekek és érzelmek ütköznek.⁵ A vitának ezért több típusa létezik, amelyek közül nem mindegyik végződik konszenzussal. A racionális vitára jellemző, hogy a vita során az eltérő álláspontokat képviselő felek közösen elfogadott érvelési normák és bizonyítékok alapján, erős érvekkel akarják egymást meggyőzni igazságukról. „A vitafolyamatban a *tárgy* természetéhez igazodó, egymás álláspontját relatíve *elismerő*, kölcsönösen szem előtt tartó, de egyszerűsmind el is utasító, *korrigáló érvelések* fokozatosan *közelítenek* egymás érdekeinek elfogadásához” (kiemelések tőlem – T. D.) – fogalmaz Ungvári Zrínyi Imre A *vita etikája* című tanulmányában, a vita egy mélyebb, hermeneutikai jellegű fogalmát alkotva meg.⁶

A vitafolyamat fenti leírásából az is kitűnik, hogy ez a vita nem tud bármilyen körülmények között végbemenni. Az összes kiemelt összetevő közül talán a legfontosabb az egymásra való odafigyelés és az igazság kiderítése melletti elköteleződés. Ezek közül elég csak az egymásra való odafigyelés feltételeit feltérképezni ahhoz, hogy megértsük, melyek azok a körülmények, amelyek hiánya alapvetően nehezíti meg a vita kibontakozását, esetleg sikeres lezárását. A működő vitának a következő összetevői vannak:

- meghatározott résztvevői;
- meghatározott tere;
- meghatározott ideje;
- meghatározott nyelvezete.

A „meghatározott” minősítés minden esetben azt jelenti, hogy az adott tényező a vita menete során világosan beazonosítható, behatárolt és strukturált, aminek köszönhetően a vita működésének előfeltételét képezi. Állításunk az, hogy

a működő vita elsősorban csak ezen feltételek megléte esetében tud sikeresen végbemenni. Bármelyik tényező módosulása akadályozó tényezőt jelenthet a vita menetére nézve. Nem kell különösebb éleselméjűség észrevenni, hogy a kommentkörnyezetekben elsősorban a virtualizálódás következtében ezek a feltételek nagymértékben módosulnak, átalakulnak. A kérdés csak az lesz: miért és hogyan?

Torzító feltételek

■ Még mindig nem ismertük fel – mert nem is ismerhettük fel – teljesen a virtualizálódás tényezőjének hatását kultúránk alakulására. Azzal, hogy tulajdonképpen mesterségesen végtelenül megnöveltük, megsokszoroztuk az emberi interakciók lehetőségeit és formáit, mélyen belenyúltunk ezekbe az interakciókba, még beláthatatlan módosulásokat okozva. A virtuális világ megléte arra kényszerít, hogy újradefiniáljunk egy sor olyan fogalmat, amelyet a mindennapi valóság leírására használtunk. Az azonosság, az identitás, a tulajdon, az idő, a tér – és még lehetne sorolni azokat a fogalmakat, amelyek számottevő módosuláson, átalakuláson mennek át a virtualizálódás következtében. Ez az átalakulás a virtuális beszélgetések, az általam vizsgált kommentkörnyezetek feltételeit is messzemenően érinti. A vita résztvevői, a vita tere, a vita ideje, a vita nyelvezte mind már észrevehető változáson ment keresztül, amely változások, hogyha a vita sikerességét tartjuk szem előtt, akadályozó tényezőt jelentenek. A következőkben ebből a szempontból vizsgálom meg ezeket az összetevőket.

Torzító feltételek I. – a résztvevők

■ A legnyilvánvalóbb változás a résztvevők számával kapcsolatos. Míg egy hagyományos beszélgetésben vagy irányított vitában a résztvevők száma behatárolt, addig egy kommentfolyamban potenciálisan végtelen a közbeszólók száma. Persze gyakran előfordul, hogy bizonyos fórumokat meghatározott név alatt kommentelők kisajátítanak maguknak, de az ő beírásaik is könnyen elveszhetnek, jelentőségükben minimalizálódhatnak abban a kommenttengerben, amelyben kénytelenek érvényesülni. A számtalan és tetszőlegesen belépő szereplő még az építkező vita látszatát sem tudja létrehozni, helyett legfeljebb csak két-három kommentből összeálló vitamagok tudnak kialakulni.

Nem csupán a résztvevők száma kiszámíthatatlan online környezetben, hanem identitásuk is változékony, mozgékony. Mivel hiányoznak vagy csekélyek a kompromisszumra készítő feltételek a diskurzusból, az online én nem kényszerül arra, hogy megvonja, bebiztosítsa énjének határait. A virtuális én építése gyakran szerepjátékokban nyilvánul meg, illetve a narratív identitás helyett a sokkal mozgékonyabb, újraformázható look (kinézet)-identitást részesíti előnyben.⁷

A fenti összefüggés legnyilvánvalóbb és legtöbbet kutatott megnyilvánulása az internetes anonimitás. Patricia Wallace *Az internet pszichológiája* című művében az internet hőskorát vizsgálva részletesen kitér az internetes anonimitás és az agresszió kapcsolatára.⁸ Megállapítása szerint a névtelenség és a szemtől szembeni helyzet hiánya megnöveli a kifejezés szabadságát, amivel növekszik a megnyilatkozások agresszív jellege is. Ehhez képest egy érdekes felvetés, hogy a Facebook-jelenség, amelynek következtében egyre többen a saját nevük és meg-

nézhető Facebook-profiljuk alatt kommentelnek, mennyiben módosítja a fenti megállapítást.

Torzító tényezők II. – a tér

■ Nem nehéz belátni, mennyire kitüntetett komponense a tér a vitafolyamatnak. A működő vita egy meghatározott térstruktúrához kötődik, amelyen belül a vitázó felek világosan érzékelik a saját helyüket, egymás számára beláthatóak. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy a megnyilatkozásaik megfelelő súllyal rendelkezzenek. Mivel a reakciót mindig a másik személy belátható jelenléte provokálja ki, a reakció a másik félhez igazodóan tud létrejönni.

A kibertérre sokan tekintenek úgy mint a földrajzi tér analógiájára, aminek leírhatóak a geometriai, formai, szerkezeti jellemzői.⁹ A különbségek azonban könnyen szembetűnnek, hiszen ez a térforma a valóságos tér szerkezetéhez képest egészen más jellemzőkkel rendelkezik. Manuel Castells beszél úgy a kiberterről mint egy hely nélküli terről. Ebben a térben a mozgások pillanatnyiak, ugyanis nincsenek fizikai értelemben vett helyek, csak digitális nyomok, amelyek mind egyenlő távolságra vannak egymásról. M. Novák pedig a digitális tér cseppfolyós architektúrájáról értekezik.

A fenti sajátosságoknak is köszönhetően a kibertérben átalakul a vita hagyományos térszerkezete. Az internet által a vita korlátlan tere jön létre, ami ebben az esetben strukturálatlanságot jelent. Ennek a sajátosságnak a legkézenfekvőbb megnyilvánulása, hogy nem tudjuk érzékelni a megnyilatkozásunk helyét és hovatartozását. A beszélgetés virtuális terében csak a téma elvont azonossága adott, amihez azonban nem igazán tudjuk felvenni a megfelelő távolságot.

A vitatér korlátlan jellege idézheti elő azt a jelenséget, amit egy metaforával *stadioneffektusnak* nevezhetünk. A stadion egy olyan hely, ahol félelmek nélkül lehet beleülvölteni az éterbe a bennünk meglevő állapotokat. A stadionban nem meggyőzni akarjuk a másikat, *ez egyfajta távolságot feltételez*, hanem lehangosítani, *egyből elérni*. Hasonló mechanizmus érvényesül a vita virtuális terében is. A másik lehangosításának, felszámolásának szándéka automatikusan adódik egy differenciálatlan térben.

Torzító tényezők III. – az idő

■ A vitafolyamat egy másik strukturáló tényezője az idő. Az idő behatároltságának, strukturáltságának köszönhető a vita folyamatjellege, koncentráltága. De a kezds, kibontakozás, befejezés élménye is az idő differenciált jellegéből adódik.

A virtualitás által azonban a vita korlátlan ideje képződik meg, ami, a térszefűgéshez hasonlóan az idő strukturálatlanságát eredményezi. A vita korlátlan idejét tapasztalva egyszerre érezhetjük kevésnek és korlátatlannak a számunkra biztosított időt. Korlátatlannak, mert egy fórum behatárolhatatlan ideig állhat nyitva előttünk, de ugyanakkor kevésnek is, mivel egy fórumon általában nem az elidőzés szándékával tartózkodunk, általában navigálás közben érkezünk meg oda, és csak addig időzünk, ameddig érdekesnek találjuk a helyet. Egyszerűen hiányoznak azok a tényezők, amelyek *temporalizálhatnák* számunkra a vita menetét. És mivel nincsenek jelen azok az időbeli paraméterek, amikhez igazodni kellene, *elsietjük* üzenetünk kibontását. Egy elsietett, elkapkodott üzenet pedig nélkülözni fogja a megformáltság jellegzetességeit, az emocionális

összetevők kerülnek előtérbe a racionális sajátosságok rovására. Ugyanakkor nincs szükség építkezésre egy idő által nem behatárolt folyamatban, nem kell elkezdeni a vitát, nem kell lezárni, elégséges közbevetni valamit, ami csak lazán kapcsolódik a vita menetéhez.

Ezek a sajátosságok magyarázhatják a tanulmányom címéül kiemelt György Péter-idézetet.

Torzító tényezők IV. – a nyelvezet

■ Az internet nyelvezetének vizsgálata egy hatalmas terület, amelyet csak részlegesen lehet itt érinteni. Számos kutató az internet, illetve az internethez köthető multimediális környezet megjelenésével kapcsolatosan egy olyan átfogó változást vizionál, amely alapvetően változtatja meg a gondolkodási, kifejezési szokásainkat. Úgy tűnik, a *kritikai racionalizmus*, amely az itt használt vitafogalom hátterében is rejtőzik, egy olyan leáldozóban levő korszak szüleménye, amelyet az írásbeliség, a könyvnyomtatás elterjedése formált. Fogalmiság, linearitás, hierarchikusság, tartalmi egységesség – csak néhány jellegzetesség, amelyet az írás- és olvasáskultúra termékének gondolunk. Ezekre a jellegzetességekre támaszkodik ugyanakkor az a vitakultúra is, amelyet Habermas a társadalmi nyilvánosság előfeltételének tekint.

A változás konkrétabb szinten is megragadható. A másodlagos írásbeliség következményeit Balázs Géza próbálja meg rendszerezni *Az internetkorszak kommunikációja* című tanulmányában.¹⁰ A másodlagos írásbeliség az informatikai alapú, számítógépek, internet vagy mobilkommunikáció által közvetített írásbeli vagy szóbeli kommunikációt foglalja magába. Egy új nyelvi minőség van kialakulóban, amely szóképzeti, nyelvtani, szövegszerkesztési változásokkal kapcsolatos. Néhány kiemelendő sajátosság:

- csökken a számítógépes szövegek koherenciája, ez abból is fakad, hogy a szövegalkotás folyamata nem betűről betűre, sorról sorra, hanem bakugrással halad;
- fellazulnak a mondatszerkezetek, a szöveg egyre több agrammatikus formát tartalmaz, nő az élőbeszédre jellemző mellérendelések száma;
- rövidülnek a szavak, a közlés fatikus formákkal, hezitációval telítődik;
- a számítógép túlírásra „locsogásra” ösztönöz, hiszen a szöveg menthető, újraírható, kiegészíthető.

Ezek a jellegzetességek fellazítják a szövegformálás folyamatát, ami a gondolatok kifejezése esetén a pontosság, az egyértelműség csökkenését eredményezheti. Ez mindenképpen hátrányt jelent egy olyan vita-folyamatban, amely a világosan megfogalmazott érvek ütköztetésére épül.

Összefoglaló

■ Tanulmányomban megpróbáltam magyarázatokat keresni a kommentálás internetes színterein előforduló torzulásokra. A társadalmi nyilvánosság sokat vitatott fogalma képezte azt a tágabb kontextust, amelyen belül elhelyeződött a kommentálás jelensége. Építkező társadalmi nyilvánosság nincs racionális vita nélkül, azonban a kommentek egymásra következője csak megszorítással nevezhető vitának, hiszen a komment-folyamatban csak ritkán történik meg a vélemények ütköztetése és egyeztetése. Ehelyett gyakran fordul elő személyeskedés,

megbélyegzés, verbális agresszió, egymás mellett való elbeszélés, aminek mértéke mindenképpen magyarázatot kíván. Tanulmányomban azt próbáltam bizonyítani, hogy maga a médium a felelős az ilyen jellegű torzulásokért, ha nem is egyértelműen okozza, de mindenképpen felerősíti azokat.

Az internetes kommentfolyamatban mindenképpen torzulnak a racionális vita legalapvetőbb összetevői. Ezek közül a résztvevőket, a teret, az időt és a nyelvezetet tekintettem át. Az ide kapcsolódó megfigyelésekre alapozva jelenthető ki, hogy a kommentálás folyamatát a kockázat nélküli jelenlét alakítja egy nem létező (virtuális) térben. A következtetés ezért automatikusan adódik: *a komment a (z új kommunikációs) TÉR mocska*.

■ JEGYZETEK

1. *Kemény felütések, elegáns horgok*. Népszabadság 2011. október 21.
2. Habermas ezt a véleményét egy díjátadás alkalmával fejtette ki 2006-ban. Beszédének részletei elérhetők a <http://www.signandsight.com/features/676.html> oldalon.
3. Zizi Papacharissi: *The Virtual Sphere – The Internet as a Public Shere*. New Media & Society 2002. 1. sz.
4. Pogonyi Szabolcs: *Digitális demokrácia vagy kiberbalkán?* Világosság 2006. 1. sz.
5. Bognár László – Forrai László: *Esszéírás és informális logika*. Bölcsész Konzorcium, 2004.
6. Ungvári Zrínyi Imre: *A vita etikája*. In: *Uő: Dialógus, Interpretáció, Interakció*. Mentor Kiadó, Mvhely, 2005.
7. „Mindenki a kinézetet keresi. Minthogy ma már nem indulhatunk ki a saját létezésünkől, csak egyet tehetünk: látzatot teremtünk...” – jelenti ki Jean Baudrillard a *Transzszexualitás* című szövegében. Jean Baudrillard: *A rossz transzparenciája*, Balassi Kiadó, Bp., 1997. 25.
8. Patricia Wallace: *Az internet pszichológiája*. Osiris Kiadó, Bp., 2002. 142–169.
9. Lásd Mészáros Rezső: *A kibertér társadalomföldrajzi megközelítése*. Magyar Tudomány 2001. július.
10. Balázs Géza: *Az internetkorszak kommunikációja*. In: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja*, Gondolat/Infonia, Bp., 2005.

